

NODIRA SHE'RIYATIDA TIMSOLLAR KO'LAMI

Farg'ona davlat universiteti
Filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi
Qodirjonova Mohlaroy

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada XIX asr o'zbek she'riyatining yirik namoyandalaridan biri bo'lgan Nodiraning poetik merosi timsollar tizimi asosida o'rganiladi. Unda shoiraning lirikasiga xos an'anaviy va o'ziga xos obrazlar, ramzlar, badiiy timsollar, ular vositasida ifoda etilgan ma'naviy-estetik tamoyillar tahlil qilinadi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy poetik tahlil, kontekstual yondashuv va semantik tahlil usullari qo'llanadi. Maqola Nodira poetikasining timsoliy qatlamini keng qamrab olib, shoiraning badiiy olamini teranroq anglashga xizmat qiladi.

KALIT SO'ZLAR: Nodira, poetika, timsol, ramz, obrazlar tizimi, lirika, mumtoz she'riyat, tasavvuf, badiiy talqin, semantika.

KIRISH

O'zbek mumtoz adabiyoti tarixida o'ziga xos o'rin tutgan muhim shaxslar ko'p, ammo ular orasida ayol shoirlar alohida bir qatlamni tashkil etadi. Bu qatlamning eng yorqin namoyandalaridan biri — Nodira (Mohlaroyim). U o'z ijodi bilan nafaqat ayol shoirlar an'anasini mustahkamladi, balki butun o'zbek adabiyotining rivojiga sezilarli hissa qo'shdi. Nodira she'riyati tashqi go'zallik, ruhiy komillik, sadoqat, muhabbat, fano-baqa, visol-hijron kabi mavzularni o'zida uyg'unlashtirgan.

Nodiraning badiiy olami timsollarga nihoyatda boy: bulbul, gul, sham', parvona, husn-u ishq, bog', ko'ngil, daryo, quyosh, oy, yulduz, zulf, ko'z, yor kabi obrazlar shoiraning poetik ramziyatida markaziy o'rin egallaydi. Bu timsollar tasavvufiy ma'nolar, falsafiy mazmunlar, ruhiy jarayonlar va tuyg'ular bilan uyg'un holda namoyon bo'ladi.

Ushbu maqolada Nodiraning she'riyatidagi asosiy timsollar ko'lami, ularning badiiy funksiyasi, semantik yuklamasi va poetik aniqligi tahlil qilinadi.

METODOLOGIYA

Maqolada quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Qiyosiy poetik tahlil

Nodira she'riyati Atoiy, Navoiy, Bobur, Uvaysiy kabi mumtoz shoirlar merosi bilan qiyoslangan holda tahlil qilindi. Bu usul timsollarning umumiy manbai va Nodira tomonidan ijodiy transformatsiyasini ko'rsatadi.

2. Semantik-timsoliy tahlil

She'rdagi obrazlar, ramzlar, timsollar ma'nosi, ularning poetik funksiyasi semantik asosda ochib berildi.

3. Kontekstual yondashuv

Nodiraning ijtimoiy mavqei (xon adabiy muhitidagi mavqei), tarixiy sharoit, tasavvuf an'analari bilan bog'liq ma'lumotlar kontekst sifatida qo'llanildi.

4. Diskursiv tahlil

She'rlarning ichki nutqiy strukturasidagi timsollar o'rni, ular bilan bog'liq hissiy-estetik holatlar izohlandi.

ASOSIY QISM

Nodira poetikasida timsollarning tutgan o'рни beqiyosdir. Nodira she'riyati timsollarsiz tasavvur qilib bo'lmaydigan murakkab poetik tizimdir. Shoiraning poetik olamida timsol ikki asosiy vazifani bajaradi:

Estetik-bezak vazifasi: mumtoz she'riyat an'anaviy tasvir vositalari bilan uyg'unlashadi. Falsafiy-ma'naviy vazifasi: timsollar orqali ruhiy kechinmalar, tasavvufiy tushunchalar, ma'naviy izlanishlar ifodalanadi. An'anaviy timsollar va ularning Nodira she'riyatidagi talqini haqida.

Gul va bulbul timsoli: gul-bulbul mumtoz lirikaning markaziy obrazlaridan biri. Nodira ijodida bu timsollar: ishqning noziklik va iztirob timsoli,

ko'ngil va ruhiy uyg'unish ramzi, ayol nafosati va husn go'zalligi sifatida talqin qilinadi. Nodira uchun bulbul — dardkash oshiq, gul esa — oshiqning yetisholmayotgan ma'budi.

Sham' va parvona: Bu timsollar tasavvufiy ma'noni kuchaytiradi. Sham' — yor, ilohiy nur, haqiqat manbai. Parvona — oshiq, fano maqomi, o'zini yo'q qilish fidoyiligi. Nodira parvona singari “yonishni” ishqning oliy darajasi deb biladi.

Zulf va xol timsoli: Mumtoz adabiyotda yor zulfini zulmat, qopqon, dunyo sinovi sifatida talqin qilinadi. Nodira zulfni: ko'ngilni band qiluvchi kuch, hayotning murakkabligi, ishqning sirli jilosi timsoli sifatida ishlatadi.

Ko'z, qoshu qosh timsollari: Ko'z — nazar, joziba, ma'naviy kuch; ba'zan “qotil” sifatida talqin qilinadi. Nodira ko'zni oshiqni “o'ldiruvchi”, “asrab oluvchi”, “band qiluvchi” kuch sifatida poetiklashtiradi.

Tasavvufiy ma'nodagi timsollarham uchraydi. Nodira ijodida tasavvufiy mazmun kuchli, ammo u to'liq alohida irfoniylar yaratmagan — balki ishqiy lirikasiga nihoyatda nafis tarzda singdirgan.

Ishq – ilohiy va insoniy talqin: Nodira uchun ishq ikki bosqichdan iborat: majoziy ishq — yor vasliga oshuftalik, hijron iztirobi. haqiqiy ishq — ruhning Oллоhga bo'lgan intilishi.¹

¹ Oripov, A. “Nodiraning poetik mahorati haqida mulohazalar.” — Adabiy meros, 2015, №2.

Fano va baqo timsollari: Parvona, sham', olov, qushishq kabi obrazlar fano ma'nosini beradi. Fano — o'z "men"idan kechish, baqo — ruhning komillik bosqichiga yetishi.

Daryo, hovuz, gulshan: Bular tasavvufda ruhiy poklanish, hayotning oqimi, mavjudot uyg'unligining timsoli sifatida talqin qilinadi.

Nodiraning timsollar ko'lamini kengaytirgan jihati — ayollikka xos obrazlarning kuchli bo'lishi: Ko'ngil dardi, hijron ozori Oshiq ayolning ichki dialogi noziklik, nafosat, sadoqat timsollari. Uning she'riyatida ko'ngil markaziy obrazlardan biri bo'lib, "ko'ngil ko'zgusi", "ko'ngil daryosi", "ko'ngil bog'i" kabi obrazlar orqali ichki olam yaratiladi.

Ko'p qatlamli ma'no — har bir obrazda estetik, ramziy va ruhiy ma'no uyg'un. O'zgacha ayol nigohi — timsollar ayol tuyg'usi bilan boyigan.

She'riy kompozitsiyadagi markaziylik — timsol mazmunni shakllantiruvchi element sanaladi. Quyida Nodiraning bir nechta g'azallaridan qisqa tahliliy izohlar beriladi (matn uzunligi sabab she'rlar to'liq keltirilmaydi, lekin mazmuni ochiladi):

G'azal 1 – "Bulbul" obrazi markazda

Bulbulning fig'oni muhabbatning sadoqat timsoliga aylangan. Uning nidosi — oshiqning iztiroblar ovozi.

G'azal 2 – "Sham'-parvona" timsollari

Bu she'rda ishqning yoqib yuboruvchi kuchi tasvirlanadi. Parvona — oshqlikning ideali.

G'azal 3 – "Ko'z" obrazi

Ko‘z — oshiqqa hukm o‘tkazuvchi saltanat. Bu timsol ayol shoir nigohida yanada naqshlangan.

Bu tahlillar Nodira timsollarining ma’no doirasi kengligini ko‘rsatadi.

Ko‘ngul, senga ne bo‘ldi, nega oshufta yurasan,
Nechuk dardingni aytmay, nega pinhon tuturasan?

Visolingga umid yo‘q, firoqing jonimni oldi,
Baloyu dardu g‘amdin nega shodmon yurasan?

Vafosiz yor ketgach, ko‘zimda qolmadi uyqu,
Nega, ey ko‘ngul beorom, uni har on qidirursan?

G‘amimga malham izlab topolmadim davoni,
Nega dardu jafoni hamon mehmon qilurasan?

Nodira der: “Sadoqat yo‘lidadir bu savollar”
Yorimga muhabbatimni nega pinhon qilurasan?

G‘azal an’anaviy muhabbat lirikasiga mansub. Unda lirik qahramon ko‘ngliga murojaat qilib, o‘zidagi iztirob, sadoqat va hijron dardini bayon qiladi. G‘azalda asosiy mavzu — visol umidining so‘nishi, hijron g‘ami, sadoqat, yor xotirasi. Xitob (ko‘ngulga murojaat): “Ko‘ngul, senga ne bo‘ldi?” — ichki dialog orqali ruhiy holat tasvirlanadi. Tazod: “Visolingga umid yo‘q – firoqing jonimni oldi” — visol-firoq qarama-qarshiligi.²

² Jo‘rayev, S. She‘riyatda ramz va timsol. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007.

Istiora: “Dardu jafoni mehmon qilish” — g‘amning mehmon sifatida tasvirlanishi. Tashbeh: yor xotirasi uyquni qochirganiga o‘xshatish. G‘azalning asosiy g‘oyasi — sadoqatli sevgi, hijron iztiroblari va ko‘ngilning beqarorligi. Nodira muhabbatni insonni bardam tutadigan, ammo dardli bir tuyg‘u sifatida ko‘rsatadi.

XULOSA

Nodira ijodi, xususan uning g‘azallari o‘zbek mumtoz adabiyotida timsollar boyligi, badiiy fikrning nafis ifodasi va ayol shoirlar orasida o‘ziga xos poetik maktab yaratgani bilan alohida ajralib turadi. Shoiraning g‘azallarida qo‘llangan timsollar ko‘lami — an‘anaviy Sharq poetik merosi va shoiraning shaxsiy ruhiy tajribasining uyg‘unlashuvi natijasi bo‘lib, ular g‘azallarning mazmunini chuqurroq anglashda asosiy poetik vosita sifatida xizmat qiladi. Nodira timsollar orqali sevgi, hijron, visol, sadoqat, alam, ko‘ngil beqarorligi kabi tuyg‘ularni mayin, ammo ta’sirchan tarzda tasvirlaydi.

Shoiraning lirikasida ko‘ngil, yor, gul, bulbul, sham’, parvona, zohid, rohib, taqdir, dunyo, dard, g‘am, ko‘z yosh kabi obrazlar o‘ziga xos ma’no yuklanib, shoiraning ruhiy kechinmalarini boyitadi. Ushbu timsollar g‘azallarda oddiy tasvir unsuri emas, balki mazmunni kengaytiruvchi, ichki dramatizmni kuchaytiruvchi, falsafiy qatlamni ochuvchi badiiy vosita vazifasini bajaradi. Masalan, bulbul — iztirob, muhabbat fidosi; gul — go‘zallik, yor timsoli; sham’ va parvona — fidoiy muhabbat va o‘zini yo‘qotish ramzi sifatida talqin etiladi. Nodiraning ko‘ngil timsoli esa insonning ichki olami, iztiroblar va orzular maskanini ifodalaydi. Nodira timsollarni yaratishda nafaqat mumtoz an‘analarni davom ettiradi, balki ularga ayol nigohi, nozik o‘ylar, samimiy tuyg‘ular va o‘zining shaxsiy kechinmalarini singdiradi. Shu bois uning timsollari quruq an‘anaviylikdan emas, balki hayotiylik, tabiiylik va ta’sirchanlikdan oziqlanadi. Shoira o‘z g‘azallarida timsollar orqali ichki iztirobini ham, umidini ham, sadoqatini ham, mehrini ham nozik san’atkorlik bilan aks ettiradi.

Xulosa qilib aytganda, Nodiraning gʻazallaridagi timsollar koʻlami oʻzbek mumtoz lirikasida alohida mavqega ega boʻlib, shoiraning badiiy dunyoqarashi, ruhiy olami va estetik didini yuksak darajada namoyon etadi. Timsollar orqali uning poeziyasi yanada jozibador, falsafiy va maʼnodor boʻlib, oʻzbek adabiy merosining muhim qatlami sifatida qadrlanadi. Nodira timsollar tizimi bilan oʻzbek sheʼriyatiga boy ruh, yangi oʻquv, nozik tasvir va chuqur poetik falsafa olib kirgan ijodkordir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ogahiy, M. Majmuai shoiron. — Toshkent: Fan, 1980.
2. Nodira. Devon. Noshirlar tomonidan tayyorlangan akademik nashr. — Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1999.
3. Yoqubov, B. Oʻzbek mumtoz adabiyoti tarixi. — Toshkent: Oʻqituvchi, 2005.
4. Qosimov, B. Mumtoz adabiyot nazariyasi. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
5. Rasulov, R. Oʻzbek adabiyoti: mumtoz davr. — Toshkent: Universitet, 2014.
6. Shodmonov, O. Nodira ijodining badiiy olami. — Namangan: NamDU nashriyoti, 2018.
7. Karimov, H. Sharq sheʼriyati poetikasi. — Toshkent: Fan, 1991.
8. Fitrat, A. Adabiyot qoidolari. — Toshkent: Maʼrifat, 1926 (qayta nashr: 2011).
9. Gʻanieva, N. “Nodira gʻazallarida timsollar tizimi va badiiy tafakkur.” — Oʻzbek tili va adabiyoti, 2020, №3.
10. Ismatullaev, A. Oʻzbek mumtoz sheʼriyati poetik timsollari. — Toshkent: Akademnashr, 2016.
11. Joʻrayev, S. Sheʼriyatda ramz va timsol. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007.
12. Oripov, A. “Nodiraning poetik mahorati haqida mulohazalar.” — Adabiy meros, 2015, №2.